

УДК 341.231.14:351.74(477)

К.Б. ЛЕВЧЕНКО, докт. юрид. наук, проф.,
Міністерство внутрішніх справ України
О.А. МАРТИНЕНКО, докт. юрид. наук,
Міністерство внутрішніх справ України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОБОТИ МОБІЛЬНИХ ГРУП

Ключові слова: права людини, органи внутрішніх справ України, мобільні групи

З 2000 року в діяльності ОВС України чітко окреслюється орієнтація на європейські стандарти у сфері забезпечення правопорядку та більш широку імплементацію ратифікованих міжнародних угод з дотримання прав людини. Так, у 2000 році було підготовлено програму розвитку діяльності ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ), посилені спеціально-юридичні гарантії свободи та особистої недоторканості громадян у разі затримання, арешту та утримання під вартою.

Пошук нових форм взаємодії залучення громадськості до контролю за дотриманням міліцією прав затриманих та заарештованих осіб призвів до розробки Програми МВС України з розвитку партнерських стосунків між міліцією та населенням на 2000-2005 роки. Остання у поєднанні з положеннями Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави» дозволила МВС України за ініціативою вчених Харківського національного університету внутрішніх справ започаткувати роботу мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС. Розвиток системи цивільного контролю за діяльністю міліції є не тільки вимогою національного законодав-

ства та міжнародних стандартів у галузі прав людини, але й реальним свідченням незворотної процесів демократизації ОВС, розуміння сучасних викликів у сфері правоохоронної діяльності та захисту прав людини.

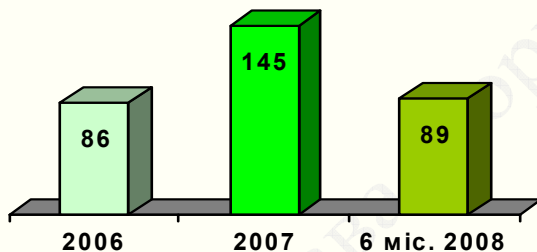
Ця діяльність МВС не залишилась непоміченою на міжнародному рівні. Під час візиту до України наприкінці 2006 року Комісар Ради Європи з прав людини Томас Хаммарберг надав високу оцінку роботи мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини, відзначивши той факт, що запроваджений ними механізм спільних інспекцій ізоляторів тимчасового тримання доказав ефективність такої форми цивільного контролю та сприяв суттєвому покращанню умов утримання у спецстановах міліції. Так, упродовж 2006 року елементарні побутові умови було забезпечено майже у всіх ІТТ (406 або 81 % від загальної кількості), а умови тримання покращено у 269 ізоляторах тимчасового тримання (54 %).

В травні цього року під час звіту України в Раді ООН з прав людини з періодичною щодо стану дотримання прав людини представники делегацій 23 країн, виступаючих у обговоренні доповіді України, відмітили в якості позитивного прикладу досвід МВС України щодо створення мобільних груп, який рекомендували поширювати не лише в інших силових структурах України, але й розглядати як приклад для власних урядів.

Питання дотримання прав затриманих та заарештованих осіб постійно знаходиться в центрі уваги Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС, яке було створено за ініціативою міністра та в активній співпраці з Громадською радою при МВС України, правозахисними організаціями. За останні два роки це питання тричі розглядалося на засіданнях колегії МВС України, неодноразово - в роботі Громадської ради при МВС України, під час зустрічей з керівниками міжнародних організацій та дипломатичних місій.

89 виїздів мобільних груп, здійснених лише в 2008 р. (а в цілому, з моменту їх створення в липні 2005 року, було здійснено близько 320 виїздів)¹ дають підстави для висновку про налагодження системи моніторингу дотримання прав людини, перш, за все в спецустановах системи МВС України. Експерти та правозахисники розглядають ці групи як прообраз національного механізму попередження катувань, який Україна зобов'язана створити у відповідності до ратифікованого ще в липні 2006 року Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань. І поки що лише МВС України займається відпрацюванням таких механізмів. Виїзди мобільних груп є джерелом об'єктивної та неупередженої інформації про стан справ, сприяють встановленню атмосфери порозуміння між населенням та міліцією, що відповідає сталим формам такої практики в інших країнах [1-2].

Динаміка зростання кількості виїздів мобільних груп по роках представлена на рис. 1.

Рисунок 1 - Кількість виїздів мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС за 2006-2008 рр.

Виїзди мобільних груп не лише допомагають виявляти факти порушення прав людини, але й негайно вирішувати ту їх частку, яка залежить виключно від ініціативи та сумлінності персоналу ОВС і не потребує значних капіталовкладень. Зазвичай це питання забезпечення постільною білизною,

¹ За даними Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС МВС України, станом на 01.07.2008 р.

можливості приймати душ (часто душові кабінки не використовуються, а зберігаються в ідеальному стані для перевірок), дотримання графіку прогулянок, забезпечення безперешкодного прийому передач, розміщення у вестибюлі необхідної для громадян інформації.

Одночасно практика виїздів, окрім традиційних питань матеріально-технічного забезпечення роботи ІТТ, виявляє також наявність питань комплексного характеру, що потребують свого вирішення на системному рівні функціонування органів внутрішніх справ.

До таких, наприклад, відноситься питання належної реєстрації викликів «швидкої допомоги» до ІТТ та інших підрозділів міліції, прямо пов'язане з правом затриманих осіб на своєчасну медичну допомогу. Згідно нормативних актів МВС України, сьогодні така реєстрація проводиться лише на рівні конкретних ІТТ, проте офіційна статистика на рівні областей та України в цілому не ведеться, оскільки не була передбачена від самого початку.

Відповідно, є відсутнім належний аналіз, який мав би надавати інформацію щодо частоти та причин викликів «швидкої допомоги» до різних категорій громадян, які перебувають у службових приміщеннях органів внутрішніх справ, результатів таких викликів, встановлених лікарями діагнозів тощо. Актуальності цьому питанню додають досить істотні регіональні відмінності, виявлені помічниками міністра під час попередньої оцінки ситуації у вказаній сфері захисту прав людини.

Так, наприклад, якщо у Кіровоградській області з початку 2008 року було здійснено 1500 викликів «швидкої допомоги» до ІТТ та інших підрозділів ОВС, в Луганській області – 1297, в Донецькій – 1049, в АРК – 1004, то в Рівненській та Волинській областях цей показник дорівнює 110 та 56 викликів відповідно (див. табл.).

Таблиця - Кількість виїздів «швидкої допомоги» до підрозділів ОВС

Регіон	Кількість викликів «швидкої допомоги»
<i>АР Крим</i>	<i>1004</i>
Вінницька область	невідомо
Волинська область	56
Дніпропетровська область	434
<i>Донецька область</i>	<i>1049</i>
Житомирська область	невідомо
Закарпатська область	168
Запорізька область	427
Івано-Франківська обл.	153
<i>Київська область</i>	<i>724</i>
м. Київ	76
<i>Кіровоградська область</i>	<i>1500</i>
<i>Луганська область</i>	<i>1297</i>
Львівська область	427
Миколаївська область	366
Одеська область	невідомо
Полтавська область	невідомо
Рівненська область	110
м. Севастополь	296
Сумська область	невідомо
Тернопільська область	267
Харківська область	439
Херсонська область	невідомо
Хмельницька область	невідомо
Черкаська область	310
Чернівецька область	невідомо
Чернігівська область	331
<i>Всього</i>	<i>9434</i>

Вочевидь, що без більш детальної та регулярної статистичної звітності, нарівно як й без методики її аналізу, поки що неможливо робити будь-які висновки з наведеної вище інформації. Характерно, що такого, статистично вимірюваного, стану речей потребують під час своїх моніторингових візитів до України експерти Європейського комітету запобігання катувань. Відвідуючи Україну кожні два роки, вони не в останню чергу звертають увагу саме на показники надання медичної допомоги затриманим особам, оскільки вони

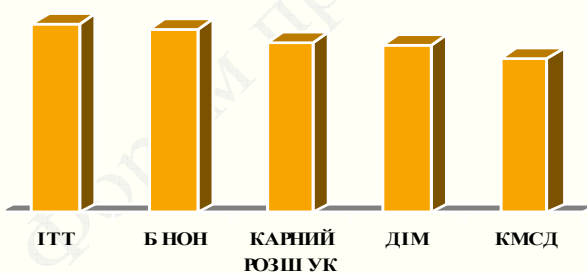
можуть бути одним із доказів поширеності (або відсутності) в підрозділах міліції жорстокого поводження із громадянами.

Друге актуальне питання – це умови праці працівників ОВС, які несуть службу в спецстановах міліції. Це питання також безпосереднє пов'язане з проблемами дотримання прав людини в діяльності ОВС. Історія світової поліцейстики неодноразово доводила, що однією з основних причин порушення прав людини з боку працівників органів внутрішніх справ є порушення прав самих пра-

цівників ОВС. Цю думку підтвердило й проведене в минулому році всеукраїнське соціологічне дослідження «Стан захищеності прав, основних свобод і соціальних гарантій працівників ОВС» [3]. Недарма в європейській «Декларації про поліцію» майже в аксіоматичному стилі вказується, що професійні, психологічні та матеріальні умови, за яких поліцейський повинен виконувати свої обов'язки, в свою чергу повинні захищати його честь, гідність і неупередженість [4].

Нажаль, представники мобільних груп вже третій рік поспіль постійно відмічають нестачу повітря, недостатнє освітлення, малі розміри та відсутність ремонту не тільки в камерах ІТТ, але й в службових приміщеннях працівників райвідділів. Такі умови праці, всупереч положенням ст.27 Конституції України, наразі мають місце у більшості підрозділів ОВС. До незадовільних умов праці слід додати наявність такого специфічного професійного ризику, як ризик зараження інфекційними захворюваннями, в тому числі – ризик захворювання на туберкульоз.

На найбільший ризик наражаються, перш за усе, працівники ІТТ та інших спецустанов міліції, відділів по боротьбі із незаконним обігом наркотиків, карного розшуку, служби дільничних інспекторів, кримінальної міліції у справах дітей (рис.2).

Рисунок 2 - Оцінка ризику зараження інфекційними захворюваннями (за даними соціологічного дослідження, 2007 рік) [3, с.10]

Так, тільки упродовж 2007 року підрозділами ОВС здійснено конвоювання 1714 затриманих і взятих під варту осіб, хворих на туберкульоз, у тому числі 700 осіб, які проходили лікування в протитуберкульозних закладах під охороною працівників міліції.

Оскільки переведення хворих на туберкульоз до СІЗО є тимчасово неможливе, підрозділи міліції змушені облаштовувати в комунальних протитуберкульозних закладах спеціальні палати для тримання та лікування затриманих осіб, хворих на туберкульоз. На цей час нараховується 105 таких палат на 404 місця, де складно забезпечити встановлені режимні вимоги, у зв'язку з чим в частині областей (Закарпатській, Миколаївській, Полтавській, Тернопільській, Черкаській та Чернігівській) працівники міліції несуть службу в одній палаті разом із хворими на туберкульоз або ж перебувають у загальних коридорах (у Волинській, Донецькій, Київській, Львівській, Рівненській, Сумській та Чернівецькій областях).

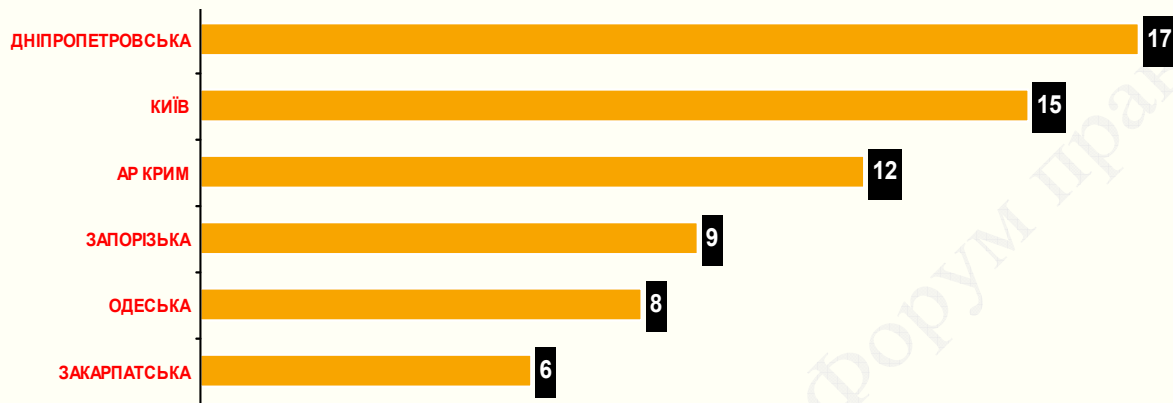
Як результат такого стану, лише у минулому році під час виконання службових обов'язків на туберкульоз органів дихання захворіли 108 працівників ОВС. Тільки у Дніпропетровській області протягом 2007 року на туберкульоз захворіло 17 працівників органів внутрішніх справ, в Києві – 15, АРК – 12, Запорізькій – 9, Одеській – 8, Закарпатській – 6 працівників (рис.3). При цьому лише у 3 випадках це захворювання було визнане професійним, отриманим під час виконання службових завдань.

Вочевидь, така ситуація потребує адекватного та негайного реагування не тільки з боку керівників ОВС, але й профспілки атестованих працівників МВС, оскільки проблема профілактики туберкульозу серед працівників ОВС фактично не урегульована в нормативно-правових актах.

Так, Закон України «Про боротьбу із захворюваннями на туберкульоз» в частині за-

хисту фахівців, які мають контакти з хворими на туберкульоз, взагалі залишає поза увагою працівників міліції. В даному законі потребують змін щонайменше стаття 17 «Протитуберкульозна допомога хворим на туберкульоз в установах кримінально-виконавчої

системи», де не вказані спецустанови МВС України; стаття 22 «Оплата праці медичних та інших працівників протитуберкульозних закладів», стаття 23 «Соціальний захист медичних та інших працівників протитуберкульозних закладів» [5].

Рисунок 3 - Найвищі показники по областях захворювання працівників ОВС на туберкульоз (2007 рік)

Актуальними є також пропозиції щодо зміни пунктів 3 та 5 Постанови Кабінету Міністрів України № 1294 від 07.11.2007 року «Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу» у частині щодо додаткових видів грошового забезпечення працівникам підрозділів ізоляторів тимчасового тримання, підрозділів конвойної служби міліції, які здійснюють конвоювання та охорону затриманих та взятих під варту осіб, хворих на туберкульоз [6].

Викладені проблеми, виявлені мобільними групами, демонструють не тільки дієвість такої форми цивільного контролю за діяльністю ОВС, але й їх виключно гуманітарну спрямованість у вирішенні проблем, однаково актуальних як для пересічних громадян, так й для самих працівників міліції. Сподіваємося, що така практика партнерської участі громадян в діяльності силових структур держави буде сприяти подальшій розбудові

громадянського суспільства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Maguire M. and Corbett C. A Study of the Police Complaints System. - London, HMSO, 1991.
2. Understanding complaints and discipline // Thames Valley Police Leaflet, 1999.
3. Белоусов Ю. Л. Стан захищеності прав, основних свобод і соціальних гарантій працівників ОВС України : монографія / Ю. Л. Белоусов, Д. О. Кобзін, Ю. О. Свеженцева та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко. – К. : Агентство «Україна», 2008. – 204 с.
4. Declaration on Police / Police Practice and Human Rights – A European Introduction: A Reference Brochure. – Strasbourg, 1999. – 29 p.
5. Закон України «Про боротьбу із захворюваннями на туберкульоз» // ВВР України. - 2001. - № 49. - Ст. 258 (із змінами станом на 15.03.2006 р.).
6. Постанова Кабінету Міністрів України

«Про упорядкування структури та умов гро- | осіб рядового і начальницького складу» : від
шового забезпечення військовослужбовців, | 07.11.2007 р., № 1294.

Левченко К. Б. Актуальні проблеми дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України: за результатами роботи мобільних груп / К. Б. Левченко, О. А. Мартиненко // Форум права. - 2008. - № 3. - С. 319-324 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08lkbrmg.pdf>

Щодо системи моніторингу дотримання прав людини розглянута практика функціонування мобільних груп з перевірок спецустанов системи МВС України, а також умов праці працівників ОВС, які несуть службу в спецустановах міліції.

***

Левченко Е.В., Мартыненко О.А. Актуальные проблемы соблюдения прав человека в деятельности органов внутренних дел Украины: по результатам работы мобильных групп

Относительно системы мониторинга соблюдения прав человека рассмотрена практика функционирования мобильных групп по проверкам спецучреждений системы МВД Украины, а также условий работы работников ОВД, которые несут службу в спецучреждениях милиции.

***

Levchenko E.V., Martynenko O.A. Actual Problem of Observance of Human Rights in Activity of Law-Enforcement Bodies of Ukraine: By Results of Work of Mobile Groups

Concerning system of monitoring of observance of human rights practice of functioning of mobile groups on checks special establishments systems of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, and also operating conditions of workers of law-enforcement bodies which bear service in special establishments militias is considered.